

деталізовану інформацію (за видами наукової діяльності) про результати роботи працівника від початку його роботи у навчальному закладі до текучої дати.

Останній підпункт меню "Звіти" дозволяє оперативно сформувати звіт про роботу науково-педагогічного працівника чи структурного підрозділу за обраний період часу згідно визначених показників, а також провести аналіз результатів наукової діяльності. Електронний портал "Наука 2" може використовуватися у вищих навчальних закладах з метою зібрання, обробки, систематизації, оптимізації та аналізу наукової діяльності.

УДК 159.923.9:7.01

СОВРЕМЕННЫЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРРАТИВА И РЕФЛЕКСИИ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ

Кривошишина Е.А., заведующая кафедрой практической психологии и педагогики Львовского государственного университета безопасности жизнедеятельности, доктор психологических наук, доцент

Психология творчества, начав складуватися на рубежі XIX–XX століть, пройшла етапи вихідного созерцального і проміжково-емпіричного типів психологічного знання і вступила в новий етап свого розвитку – дійсно-преобразующий.

Якщо внаслідок вона вивчала феномени, пов'язані з створенням нового і оригінального, описувала їх, ґрунтуючись на аналізі біографічного матеріалу видатних людей, в результаті чого були виділені фази творчого процесу, описані якості творчої особистості, а завдяки використанню тестів, анкет, інтерв'ю було почато вивчення різних аспектів творчості, то на сучасному етапі розвитку психологічної науки ряд авторів (С. Ю. Степанов, І. Н. Семенов і інші) – на основі цілого ряду ідей Я. А. Пономарева, пов'язаних з структурно-рівневою організацією творчого процесу, – не тільки розробили нову галузь психологічного знання – психологію рефлексії, але й визначили «рефлексивно-культуродигмальний, аксіологічний, онтологічний, методологічний, гносеологічний, епістемологічний і праксиологічний статус психології XXI століття» [6, 7].

Існують три основні парадигми, домінували в психології в різні десятиліття XX століття: *естественно-научная* (1930–1940), проявившись в працях представителів Вюрцбургської школи і

гештальтпсихології; *інженерно-діяльністьна* (1950–1960), виходячи з кібернетических представлень о можливості поопераціонального описання мислення по аналогії з побудовою програм для ЕВМ і приведши до появи евристики (Д. Пойа, В. Н. Пушкін) і когнітивізму (Б. М. Величковський; Ж. Піаже; Дж. Флейвелл), алгоритмічного (Л. Н. Ланда) і програмованого навчання (П. Я. Гальперін, Н. Д. Нікандров, Н. Ф. Тальзіна), і *гуманітарно-культурологічна* (1970–1980), в межах якої стали здійснюватися різні особисті аспекти творчого мислення: емоціональний, мотиваційний, рефлексивний, ціннісний, інтуїтивний і др. (Д. Б. Богоявленська, К. А. Абульханова, А. В. Брушлинський, І. А. Васильєв, Н. І. Непом'ящая, А. М. Матюшкін, Я. А. Пономарєв, Э. Д. Телегіна, О. К. Тихоміров) [2].

Розвитком останньої і стали дослідження в новій науковій галузі психологічного знання – психології рефлексії (В. К. Зарецький, Г. І. Катрич, Н. Б. Ковалева, М. І. Найденов, Е. Р. Новикова, А. В. Растянников, І. Н. Семенов, Е. А. Сиротина, С. Ю. Степанов, Д. Н. Ушаков і інші).

Відповідно в межах кожної з парадигм відносяться трактування самого поняття рефлексії.

В дослідженнях природно-наукової орієнтації рефлексія розуміється або як натуральне властивість психіки, або уподобляється механізму зворотного зв'язку, який притаманний нервовій активності мозку; в інженерно-діяльній парадигмі – як: 1) усвідомлення основань і засобів діяльності (В. В. Давыдов), 2) вихід во зовнішню позицію одного суб'єкта діяльності по відношенню до діяльності іншого суб'єкта (В. А. Лефєвр), 3) акт встановлення відношення між діяльностями або їх структурними утвореннями – діями, засобами, цілями і т.п. (Н. Г. Алексєєв), а загальний механізм рефлексії представлений в формі моделі «рефлексивного виходу» за межі соціального з метою побудови точок опори як засобів для подальшого здійснення діяльності (Г. П. Щєдровицький) [7].

В гуманітарно-культурологічній парадигмі рефлексія розуміється як процес осмислення, переосмислення і перетворення суб'єктом змісту свідомості, діяльності, спілкування і форм свого досвіду, як те, що задає зв'язність і осмисленість подій людської життя, породжує дійсно-перетворююче відношення особистості, як цілого «Я» людини, до його власній поведінці, а також до його соціокультурного і речово-екологічного оточення.

Конститууючим джерелом цілості діяльності і спілкування є значуща сфера особистості, розвиваюча в процесі рефлексивного культивування людиною власної творчої

уникальності [1]. Культивування ж здійснюється в формі постійної рефлексії особистістю способів дійсного самоопределення і самопостроєння в контексті формуючихся в культурі ідеалів і цінностей. Такого роду рефлексивне самопроектирування і самоосуществлення (зв'язане з екзистенціальним зверненням до граничних значень дійсного буття і життєдіяльності конкретного людини) названо авторами трактування «рефлексивної практикою» («рефлепрактикою») [7].

Несумнівний інтерес для дослідників психології творчості представляють ідеї сучасного швидко розвиваючогося наукового напрямку – нарративної психології. Основний постулат нарративної психології гласить: особистість конструює свою самість, коли оповідає про свою життя і надає їй значення в процесі і з допомогою своєї особистої історії [3]. В процесі рефлексії значимих життєвих подій особистість не тільки перемагає кризові періоди, але й отримує здатність виходити на новий якісний рівень творчості. Представителі нарративної психології намагаються на необхідності концентрувати увагу на індивідуальному переживанні, сприйнятті і інтерпретації особистого досвіду, який нерозривно зв'язаний з використанням і розумінням лінгвістических структур («комунікативних фрагментів», «комунікативних контурів висловлювання», «комунікативних лакун») [2].

Нарративна психологія, як і соціальний конструктивізм, визнає центральну і конструктивну роль мови в формуванні і структуруванні самості і ідентичності особистості, що передбачає необхідність дослідження взаємозв'язку між індивідуальним досвідом, сприйняттям і нарративом. В попередніх дослідженнях нами було доведено наявність впливу часово-просторових характеристик середовища на формування творчої особистості [2]. Таким чином, знайшла підтвердження ідея про те, що особистий досвід локалізований в контексті нарративних структур, а основний спосіб передачі значень і значень виникає через «вбудованість» особистості в певну систему життєвих подій, «значимих інших», культурні історії, час і простір. Нарративна психологія ґрунтується на передположенні про те, що людський досвід і поведінка мають значення, і для того, щоб зрозуміти себе і інших, необхідно дослідити «системи значень» і «структури значень», які формують наше мислення і світ навколо нас.

А. А. Леонтьєв в книзі «Діяльний розум: (Діяльність, Знак, Особистість)» [4] називає п'ять основних філософсько-психологічних проблем, зв'язаних з трактуванням взаємозв'язку людини і світу.

Первая состоит в различной трактовке отношения человека и мира. В отличие от картезианского, существует альтернативное видение проблемы, очевидным образом напрашивающееся после работ С.Л. Рубинштейна, А. Н. Леонтьева, М. М. Бахтина и других. Его суть заключается в первичности непосредственного, осуществляемого в реальном времени и пространстве взаимодействия мира и человека.

Вторая проблема связана с необходимостью «продолжить и развить» понимание А. Н. Леонтьевым образа мира, «опираясь на взгляды учеников Леонтьева и на очень важную идею двух способов представления информации, развиваемую как в рамках самой психологии, так и в рамках информатики» [2, с. 250-251].

Третья проблема – проблема личностного смысла, которую исчерпывающим образом проанализировал Д. А. Леонтьев [5], но которая требует дополнения понятием смыслового поля, имеющимся у Л. С. Выготского и А. Н. Леонтьева.

Четвертая проблема – проблема «психологии деяния», рассматриваемая в психологии как проблема поступка и связанная с понятием личности в школе Выготского.

Пятая – проблема дифференцированного становления личности в процессе ее социализации.

Выводы, сделанные автором на основе анализа взглядов на проблему разных исследователей (М. М. Бахтин, Г. Г. Шпет, С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтьев, П. А. Флоренский, М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский, Д. А. Леонтьев, В. П. Зинченко, А. Г. Асмолов, Ф. Е. Василюк и др.), таковы:

Первый. Человек живет не в абстрактном физическом мире – он живет в мире человеческом, а следовательно, сам конструирует действительность, опредмечивая в ней свою деятельность.

Второй. Это мир свойств и отношений между предметами, возникающих как проявление их сущности, условием проявления которой является совокупная деятельность человечества в вещном (предметном) мире. Следовательно, человек окружен не вещами, а событиями, мир для него — «взаимодействие энергий» (П. А. Флоренский).

Третий. Онтологически первичен и является исходным пунктом для психолога и вообще гуманитария не объектный мир и противопоставляемый ему субъект, а единый континуум, в котором субъект взаимодействует с миром объектов. Он может быть описан в разных терминах: как «связь бытий через взаимодействие» (П. А. Флоренский), как «единый континуум бытия-сознания» (М. К. Мамардашвили), «обретение объектом бытия» в процессе познания (С. Л. Рубинштейн), включенность людей в предметно-дискретный мир (А. Н. Леонтьев), «вживленность» человека в мир (Ф. Е. Василюк) и т.п., – но главное

общее в них – признание в качестве базисного понятия категории деятельности, которая не «прибавляется» к субъекту и объекту, а конституирует их.

Один из важнейших для нашего исследования вывод – четвертый. Он связан с признанием «предметности» за знаками, и знаки понимаются как часть той же единой, «очеловеченной» или одухотворенной действительности, ибо их возникновение и объективное существование возможно лишь в результате совокупной, социальной по природе человеческой деятельности, а каждый отдельный человек, усваивая их в своем развитии и в процессе деятельности, делает их частью своего психического мира, так что они выступают как строительный материал его сознания и его личности. Реальный предмет «начинает жить для человека не только в своей вещественной форме, но и в теле слова» (А. Н. Леонтьев) – или, иными словами предмет выступает как «подразумеваемая форма называемых вещей» (Г. Г. Шпет).

Пятый, не менее важный, – отношение каждого отдельного человека к человеческому миру может быть практическим, реализуемым в виде непосредственно предметной деятельности, и теоретическим – в виде познавательной.

Шестой: деятельность выступает как единица репрезентации жизненного мира.

Седьмой: мир непрерывно открывается через человека самому себе; природа вмешивается в самое себя через деятельность субъектов (А. Н. Леонтьев), субъекты суть центры перестройки бытия (С. Л. Рубинштейн).

Восьмой: противоположны не «внутреннее» сознание и «внешний» предметный мир, а образ и процесс (деятельность): отражение мира в сознании человека находится в единстве с процессом, в котором это отражение формируется и развивается (этот процесс — деятельность).

Таким образом, образ мира – это образование психики, опосредующее любую деятельность индивида (в том числе и творческую). Образ мира реализуется посредством формирования смысловой сферы личности, развивающейся в процессе рефлексивного культивирования человеком собственной творческой уникальности.

Перспективу разработки указанной проблемы мы видим в изучении нарративной структуры самости и рефлексивного самоосуществления личности в процессе творчества.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варламова Е. П., Степанов С. Ю. Психология творческой уникальности человека: рефлексивно-гуманистический подход. Изд. 2-е, дополн. – М.: Изд-во ИП РАН, 2002. – 256 с.

2. Кривошишина О.А. Психологія літературної творчості в юності: монографія. / О.А.Кривошишина. – Суми: Видавництво СумДУ, 2009. – 448 с.
3. Кроссли М.Л. Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов – Х.: «Гуманитарный Центр», 2013. – 284 с.
4. Леонтьев А. А. Деятельный ум: (Деятельность, Знак, Личность). – М.: Смысл, 2001. – 380 с.
5. Леонтьев Д. А. Психология смысла. – М., 1999 – 488 с.
6. Пономарев Я. А., Семенов И. Н., Степанов С. Ю. и др. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная. М.: Наука, 1990. – 250 с.
7. Степанов С. Ю. Психология творчества и рефлексии в современных социальных практиках. – <http://www.experts.in.ua/baza/doc/download/reflexy.pdf>

УДК. 159.21. 138.

ПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ІМУНІТЕТУ

Ліщинська О.А., провідний науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук

Етнокультурне поле. Напруженість етнокультурного поля здійснює роботу, спрямовану на утримання цілісності народу, створення відчуття етнокультурної ідентичності. Єдність за ознаками мови, землі, патріотизму, віри, етнокультурних цінностей підтримує цілісність спільноти. Напруженість створюється та існує за рахунок морально-етичної вертикалі в культурі з протилежними полюсами. На різних полюсах концентруються цінності й анти цінності. Що є добре? Що є погано? Для окремої людини відповіді на ці питання не такі однозначні, вона має змогу випробувати на собі вміщені в культурі постулати.

Особистість лідера нації, організації, спільноти відіграє роль своєрідного «кристала», крізь призму якого в означений простір надходить інформація. Особистість лідера спільноти атрактивна для членів громади саме продуктами її творчої переробки, певним відлунням викликам сьогодення.

В сучасних культурних спільнотах кожен мусить виконувати свою функцію і багато в чому довіряти експертним думкам вузьких спеціалістів.

Напруженість поля етнокультури підтримується різними обрядами, церемоніями, ритуалами.

Мусимо відзначити, що нині у світі спостерігається тенденція до **розвінчання культурних заборон**, через що спадає напруженість